

Центр, 2001. – 448 с. **7.** *Господарський кодекс України* : кодекс від 16.01.2003 № 436-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462 **8.** *Про інвестиційну діяльність* : Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII // ВВР України. – 1991. – № 47. – Ст. 646. **9.** *Податковий кодекс України* від 02.12.2010 № 2755-VI // Голос України. – 2010. – № 229 – 230. **10.** *Цивільний кодекс України* : кодекс від 16.01.2003 № 435-IV // Офіційний вісник України – 2003. – № 11. – Ст. 461. **11.** *Інвестологія* : наука про інвестування : навч. посіб./ [за ред. д-ра екон. наук, проф. С. К. Реверчука]. – К. : Атака, 2007. – 264 с. **12.** *Про затвердження Інструкції про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення інвестицій за кордон* : Постанова Національного банку України від 16.03.1999 № 122 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 17. – ст. 147. **13.** *Інвестування* : навч. посіб. / В. М. Гриньова, В. О. Коюда, Т. І. Лепейко. – 2-ге вид., доопрац. і доп. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2004. – 404 с.

УДК 347.13

Н. Б. ФАРТУШОК

ОБ'ЄКТ ТЯГАРЯ ДОКАЗУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Аналізуються особливості об'єкту доказування, що має важливе значення для питань тягаря доказування, оскільки тягар доказування визначається тільки за відношенням до об'єкта доказування. Обґрунтовується відсутність підстав для встановлення тотожності предмета та об'єкта доказування. Пропонується авторське визначення поняття об'єкта доказування.

© ФАРТУШОК Назар Богданович – аспірант Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

Ключові слова: об'єкт доказування, предмет доказування, межі доказування, склад фактів, які входять у предмет доказування.

Фартушок Н. Б. Объект тяжести доказывания в гражданском судопроизводстве

Анализируются особенности объекта доказывания, что имеет важное значение для вопросов бремени доказывания, поскольку бремя доказывания определяется только по отношению к объекту доказывания. Обосновывается отсутствие оснований для установления тождественности предмета и объекта доказывания, учитывая их различия. Предлагается определение понятия объекта доказывания.

Ключевые слова: объект доказывания, предмет доказывания, пределы доказывания, состав фактов, входящих в предмет доказывания.

Fartushok Nazar. Object of burden of proof in civil proceedings

The article analyzes the characteristics of the object of proof, which is important for questions of burden of proof, since the burden of proof is defined only in relation to the object of proof. Substantiates the absence of grounds for establishing the identity of the subject and the object of proof, given their differences. Proposed definition of the object of proof.

Key words: object of proof, the subject of proof, border of proof, the composition of the facts included in the subject of proof.

Теоретична розробка об'єкта доказування має важливе значення для питань тягаря доказування, оскільки тягар доказування визначається тільки щодо об'єкта доказування. У науці цивільного процесуального права немає єдиної чіткої позиції з приводу об'єкта доказування. Зокрема, А. Л. Паскар, досліджуючи цивільні процесуальні правовідносини, говорить про існування загального об'єкта (під яким розуміється захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи охоронюваних законом інтересів фізичних

осіб, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави), стадійних і спеціальних об'єктів¹.

І. В. Решетнікова підкреслює, що під об'єктом цивільного процесуального доказування розуміється дещо відмінне явище, ніж предмет доказування у справі: об'єктами доказування є обставини, які підлягають встановленню для вирішення цивільної справи або вчинення окремої процесуальної дії².

Поряд з об'єктом доказування в теорії використовується поняття «предмет доказування». Слід зазначити, що концепція предмета доказування знаходить в цивільному процесі набагато ширшу розробку порівняно з об'єктом доказування. Р. В. Тертишніков вважає, що стосовно доказування можливе застосування термінів «об'єкт» і «предмет» як взаємозамінних³. Однак, на нашу думку, немає підстав для встановлення тотожності названих понять. Виходячи із загальної теорії права, об'єктом правовідносин виступає те, на що спрямовано суб'єктивні права і юридичні обов'язки його учасників, іншими словами, те, заради чого виникають самі правовідносини⁴; різноманітні матеріальні і нематеріальні блага, здатні задовольняти потреби суб'єктів незалежно, тобто інтерес уповноваженого⁵.

Тому об'єктом доказування є обставини, які підлягають встановленню по цивільній справі. Об'єкт характеризується не тільки предметною визначеністю, але і глибиною, ступенем доказування. Об'єкт доказування є поняттям об'ємним, відображаючи категорію, яка протистоїть суб'єктам у їх діяльності, сферу докладання їх зусиль і досягнення результатів. Він не може бути зведений до механічного перерахування фактів, які підлягають доказуванню, а є поняттям більш складним. У науці цивільного процесу традиційно для позначення обставин, які підлягають доказуванню, використовується поняття «предмет доказування» і «межі доказування». З огляду на це об'єктом доказування є обставини, які підлягають встановленню, що характеризуються єдністю предмета і меж доказування.

Предметом доказування в науці, як правило, позначається сукупність фактів, встановлення яких необхідне для винесення судом законного і обґрунтованого рішення⁶; факти, обставини справи⁷; юридичні факти, що становлять підстави позову і заперечень на позов, на які вказує норма права, що підлягає застосуванню⁸.

Деякі автори вказують, що єдиного предмета доказування у справі немає, а для кожного учасника процесу існує свій предмет доказування. Зокрема, подібні погляди обґрунтовані К. С. Юдельсоном⁹, А. О. Власовим¹⁰.

Відповідно до ч. 1 ст. 179 ЦПК України, предметом доказування під час судового розгляду є факти, які обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для вирішення справи (причини пропуску строку позовної давності і т. д.) і підлягають встановленню при постанові судового рішення. Отже, предмет доказування відповідає на питання, що підлягає доказуванню.

Проте у юридичній літературі демонструється розуміння поняття предмета доказування з різним ступенем узагальнення. Зокрема, М. К. Треушніков вважає, що предмет доказування як категорію доказового права не можна розглядати абстрактно стосовно до всього цивільного процесу. Обсяг фактів, які підлягають доказуванню з кожного виду судочинства, принципово відрізняється¹¹. З цього можна зробити висновок про те, що автор вбачає суть категорії «предмет доказування» у складі фактів, які підлягають доказуванню, диференційованого на рівні видів проваджень.

О. В. Баулін обґрунтовує, що склад предмета доказування суд повинен визначати на стадії підготовки справи до розгляду, і оформляти свої висновки в ухвалі¹². В. В. Бабенко говорить про те, що формування предмета доказування відбувається на стадії підготовки справи до розгляду, тут же помічаючи неминучість його коригування в ході процесу¹³.

На нашу думку, внесенню ясності у вивчення предмета доказування сприятиме виділення різних рівнів досліджуваного поняття.

Найбільш загальним теоретичним розумінням вирізняється родове поняття «предмет доказування», що має значення загальної категорії цивільного процесуального права. Загальне розуміння предмета доказування диференціюється на рівні окремих видів проваджень і категорій справ.

Кожен з названих рівнів має своє значення. Загальний предмет доказування становить основу теоретичних досліджень доказової діяльності. Видовий предмет доказування дозволяє встановити специфіку окремих категорій цивільних справ і служить меті практичної орієнтації суду та осіб, які беруть участь у справі. Безпосередній предмет доказування встановлюється в кожній окремо взятій справі і є підставою для вирішення спору судом.

У зв'язку зі складністю і багатоаспектністю підходів потребує вирішення питання про те, чи є предмет доказування у конкретному цивільному спорі категорією об'єктивною, незалежною від сприйняття і думок учасників процесу, або має суб'єктивний характер, відбиваючи погляд конкретного суб'єкта. Наприклад, О. В. Баулін вважає, що думка учасника процесу про коло юридично значимих обставин і предмет доказування – безумовно, різні речі¹⁴. В. В. Бабенко стверджує, що до предмета доказування відносяться всі факти, які мають юридичне значення, навіть, якщо позивач або відповідач на них не посилаються¹⁵.

Предмет доказування як категорія родового і видового рівня узагальнення являють собою категорії об'єктивні і ідеальні. Вони знаходять реальний зміст у предметі доказування у конкретній справі. Кожен суб'єкт доказування має своє уявлення про предмет доказування. При цьому предмет доказування являє собою сукупність думок, положень, тобто ідеальний образ. Він відображається в позовній заяві та запереченнях відповідача, третіх осіб, рішеннях судів різних інстанцій.

Крім того, будь-який судовий спір може бути представлений в якості ідеальної юридичної моделі, заснованої на фактичних даних і кваліфікованої за відповідними правовими нормами. Виходячи

з ідеального уявлення, можна вказати коло фактів, які підлягають встановленню, алгоритм вирішення і передбачуваний результат судового розгляду. Такі дії являють собою моделювання та прогнозування, адаптацію моделі родового і видового предметів доказування до конкретної ситуації. Однак, навіть в ідеальній ситуації таке моделювання є досить умовним, оскільки неповною мірою враховує можливі зміни позовних вимог, заперечень відповідача, правове регулювання за допомогою певних правових норм і т.п.

Стаття 60 ЦПК говорить, що кожна сторона повинна доказати ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Прав суду щодо доповнення кола обставин, які підлягають доказуванню, ЦПК України не передбачає. Хоча, приміром, ЦПК РФ встановлює зовсім інші правила. Поряд з встановленим у ч. 1 ст. 56 ЦПК РФ правилом про те, що кожна сторона повинна доказати ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, є ч. 2 ст. 56, яка говорить, що суд визначає які обставини мають значення для справи, яка сторона повинна їх доказувати, виносить обставини на обговорення, навіть, якщо сторони на них не посилалися. Таким чином, правило ч. 1 ст. 56 повністю скасовується частиною другою даної статті і носить абсолютно декларативний характер. У сукупності з передбаченим у п. 1 ч. 1 ст. 362 ЦПК РФ такою підставою скасування судового рішення як неправильне визначення обставин, що мають значення для справи, норма ч. 2 ст. 56 ЦПК РФ постає як імперативний обов'язок суду.

Суттєве значення для визначення тягаря доказування має також коло обставин, які входять до предмету доказування. Низка авторів відносить до предмету доказування тільки юридичні факти, підстави позову і заперечень проти нього¹⁶. І. В. Решетнікова включає в предмет доказування сукупність обставин матеріально-правового та процесуального характеру, які встановлюються для правильного вирішення цивільної справи¹⁷.

Склад обставин, які входять до предмету доказування, знаходяться у тісному зв'язку з проблемою меж доказування. Поняття меж доказування використовується деякими авторами для позначення всієї сукупності фактів, які підлягають доказуванню. Зокрема, М. К. Треушніков вважає, що необхідність відокремити від інших фактів, які викликають виникнення, зміну або припинення саме матеріальних правовідносин, а також доказові факти, які служать засобом встановлення юридичних фактів матеріально-правового характеру, існує об'єктивно, оскільки встановлення саме цих обставин визначає результат розгляду спору по суті¹⁸. Аналогічні погляди у Т. В. Сахнової¹⁹, Т. В. Степанової²⁰.

Таким чином, практично всі процесуалісти визнають необхідність доказування процесуальних фактів і відзначають специфіку такого доказування. Тільки одні автори відносять їх до предмета доказування, а інші – до меж.

Для позначення кола обставин, які підлягають доказуванню, достатньо одного поняття – предмет доказування. Як матеріальні, так і процесуальні факти будуть мати значення для вирішення справи по суті. Слід визнати правоту процесуалістів, які вказують на залежність меж від предмета доказування²¹. Недоказаність тієї чи іншої обставини тягне за собою однаково невігідні наслідки для зацікавленої особи, чи то факт підстави позову, чи то факт пропуску позовної давності, наявності рішення у спору між тими ж сторонами і т.п. Специфіка доказування матеріальних чи процесуальних фактів сама по собі не є достатньою підставою для необхідності у використанні двох різних категорій, а може бути з успіхом розглянутою в рамках поняття «предмет доказування». У літературі обґрунтовано концепцію існування поряд із загальним також локальних предметів доказування. Локальний предмет доказування має місце при вчиненні окремих процесуальних дій, які мають факультативний характер і «ті, які ускладнюють процес»²². Слід зазначити, що вказана позиція не знаходить однозначної підтримки у науці.

Концепція локального предмета доказування відображає ступінь диференціації доказування процесуальних фактів. Локальний предмет доказування характеризується деякою самостійністю. Джерелом його формування є дії учасників процесу і норми процесуального права. Тягар доказування щодо локального предмета доказування покладається на особу, яка ініціювала вчинення процесуальної дії. Локальний предмет доказування властивий відокремленим процедурам – стійким послідовностям процесуальних дій, які володіють специфікою процесуальної форми вчинення²³.

Також важливим є те, що предмет доказування не є категорією однорідною. Деякі автори поділяють предмет доказування на: 1) юридичні факти матеріально-правового характеру, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін; 2) юридичні факти процесуально-правового характеру, на які сторони посилаються у своїх вимогах і запереченнях; 3) юридичні факти, включені в предмет доказування за ініціативою суду; 4) обставини, які не мають юридичного значення, але запропоновані сторонами або судом для правильного вирішення справи²⁴.

Не буде перебільшенням сказати, що кожна з представлених в науці класифікацій має певне значення і кожна з виділених груп фактів має специфіку в доказуванні. Отже, специфіка доказування відрізняє не тільки процесуальні факти. Однак, загальні положення, які стосуються предмета доказування, застосовні до всіх зазначених груп фактів. Тому об'єктивних причин для виключення процесуальних фактів з предмета доказування і віднесення їх до меж доказування немає.

Існує і принципово інший погляд на межі доказування, обґрунтований Ф. Н. Фаткулліним. На його думку, термін «межі доказування» означає глибину пізнання фактичних обставин, глибину дослідження, але не їхній обсяг²⁵. На користь використання поняття «межі доказування», як позначення повноти і глибини дослідження обставин справи, свідчить наступне. Існує об'єктивна потреба у науковому та практичному пізнанні ступеня доказування, а для цього

необхідне використання відповідного поняття. Категорія «межі доказування» традиційно зайняла місце у понятійному апараті доказового права, тому її використання є більш прийнятним. Введення в обіг нових понять повинно бути обґрунтовано об'єктивною неможливістю обійтися за допомогою існуючих понять. У даному випадку такої необхідності немає, оскільки теорія цивільного процесу надає необхідні терміни. Поняття «межі доказування» не отримало в науці однозначного тлумачення, і підтримуване нами трактування не має недоліків порівняно з іншими позиціями. Виходячи зі сказаного, ми вважаємо за можливе використання поняття «межі доказування» для позначення якісної характеристики пізнання обставин цивільної справи. Межі доказування мають істотне значення для тягаря доказування, тому що визначають міру його реалізації, виконання; вказують, якою мірою повинен той або інший суб'єкт доказати обставини, які його цікавлять.

Таким чином, об'єкт доказування характеризується сукупністю предмета і меж доказування. Предмет доказування відображає те, що підлягає доказуванню – тобто сукупність обставин, які встановлюються під час розгляду і вирішення спору. Межі доказування характеризують глибину дослідження предмета доказування.

1. Паскар А. Л. Цивільні процесуальні правовідносини : структурно-функціональний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / А.Л. Паскар. – К., 2009. – С. 12. 2. Решетникова И. В. Курс доказательственного права в российском гражданском судопроизводстве / Решетникова И. В. – М. : Изд-во НОРМА , 2000. – С. 91. 3. Тertiшніков Р. В. Доказування і докази в судочинстві України : наук.-практ. посіб. / Тertiшніков Р. В. – Х. : Вид-во «ФІНН», 2009. – С. 29. 4. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2000. – С. 528 – 529. 5. Треушников М. К. Судебные дока-

зательства / Треушников М. К. – М. : ОАО «Издательский дом «Городец», 2004. – С. 16-17. **6.** Цивільне процесуальне право України: Навчальний посібник / За заг. ред. С. С. Бичкової. – К.: Атіка, 2006. – С. 123. **7.** *Тертишніков Р. В.* Доказування і докази в судочинстві України : наук.-практ. посіб. – С. 29. **8.** *Клейнман А. Ф.* Основные вопросы теории доказательств в советском гражданском процессе / Клейнман А.Ф. – М.-Л. : Изд-во Академии наук СССР, 1950. – С. 41; *Треушников М. К.* Судебные доказательства. – С. 17. **9.** *Курс советского гражданского процессуального права* / под ред. А. А. Мельникова. – М. : Наука, 1981. – Т. 1. – С. 393. **10.** *Власов А. А.* Адвокат как субъект доказывания в гражданском и арбитражном процессе / Власов А. А. – М. : Юрлитинформ, 2000. – С. 81-83. **11.** *Треушников М. К.* Судебные доказательства. – С. 13. **12.** *Баулин О. В.* Бремя доказывания при разбирательстве гражданских дел / Баулин О.В. – М. : ОАО Издательский Дом «Городец», 2004. – С. 197. **13.** *Бабенко В. В.* Доказування в господарському процесі : дис. ... канд. юрид. наук / Бабенко В. В. – К., 2007. – С. 43. **14.** *Баулин О. В.* Цит. работа. – С. 97-98. **15.** *Бабенко В. В.* Цит. праця. – С. 42. **16.** *Клейнман А. Ф.* Цит. работа. – С. 33; *Курылев С. В.* Основы теории доказывания в советском правосудии / Курылев С. В. – Мн. : БГУ, 1969. – С. 39. **17.** *Решетникова И. В.* Цит. работа. – С. 133. **18.** *Треушников М. К.* Судебные доказательства. – С. 14. **19.** *Сахнова Т. В.* Регламентация доказательств и доказывания в гражданском процессе / Т. В. Сахнова // Советское государство и право. – 1993. – № 7. – С. 52 – 60. **20.** *Степанова Т. В.* Доказування та докази в господарському процесі України : дис. ... канд. юрид. наук / Степанова Т.В. – Одеса, 2002. – 188 с. **21.** *Сахнова Т. В.* Цит. работа. – С. 55. **22.** *Справочник по доказыванию в гражданском судопроизводстве* / под ред. И. В. Решетниковой. – М. : Норма, 2005. – С. 434. **23.** *Дудникова Г. В.* Арбитражная процессуальная форма : дисс. ... канд. юрид. наук / Дудникова Г. В. – Саратов, 2005. – С. 7; *Сахнова Т. В.* Курс гражданского процесса : теоретические начала

и основные институты / Сахнова Т. В. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – С. 62. **24.** *Советский гражданский процесс* / под ред. К. И. Комиссарова, В. М. Семенова. – М. : Юрид. лит., 1978. – С. 198 – 199. **25.** *Фаткуллин Ф. Н.* Общие проблемы процессуального доказывания / Фаткуллин Ф.Н. –Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1976. – С. 65.

Fartushok Nazar. Object of burden of proof in civil proceedings

The article analyzes the characteristics of the object of proof is important for questions of burden of proof, since the burden of proof is defined only in relation to the object of proof.

The author cites a number of definitions and categories.

The object of proving facts which are subject to the establishment of a civil case. To indicate the circumstances, subject to proof, using the concept of the object of proving the limits and proof. Therefore, the object of proving facts which are subject to the establishment, characterized by the unity of the object and the limits of proof.

The subject of proof as a category of generic and specific level of generalization is a category of objective and ideal. They are the real content in the subject of proof in a particular case.

The author analyzes the degree of influence of the Court on the subject of proof in the legislation of Ukraine, Poland and the Russian Federation. Civil Procedure of Ukraine is based on the fact that value to determine the subject of proof are solely the views of those involved in the case. Legal regulation of the Republic of Poland expands the rights of the court, giving him the right to point out the lack of evidence of the parties. Russian civil procedural law gives a court the full scope of the powers to determine the range of circumstances to be proved.

The article notes that significant value to determine the burden of proof also has a range of circumstances that make the object of proof. The composition of the circumstances that make the object of proof, are closely connected with the problem of the borders of proof.

The author considers it possible to use the concept of «proof beyond» to refer to the qualitative characteristics of the knowledge of the circumstances of the civil case. Limits of proof are essential for the burden of proof, as determined by the extent of its implementation, implementation; indicate to what extent should he or she is to prove the circumstances that he is interested in.

According to the results presented in the article, the author concludes that the object of evidence is characterized by the totality of the object and the limits of proof. Subject Evidence reflects that be proven – that is the totality of the circumstances, which are set during the consideration and resolution of the dispute. Limits of proof measure of the depth study of the subject of proof.

Key words: object of proof, the burden of proof, the subject of proof beyond proof.